

вите съчинения, сп. „Ново време“, 1956 г., кн. 8, стр. 84 и т. н.).

Ако бяха избегнати излишните подробности и повторения, обемът на бележките щеше да бъде значително намален. За сметка на това биха могли да бъдат коментирани някои по-важни моменти и тогава възражението, че ще нарасне обемът на бележките, не би имало основание. От друга страна, ако бележките бяха групирани по техния характер и томовете бяха снабдени със съответни показалци, щеше твърде много да се улесни и използването им.

Преценявайки всички положителни качества и нови страни, които съдържа предприетото 20-томно издание на Вазовите съчинения, би следвало да се изтъкне, че то е несъмнен принос за изучаване на творчеството на народния поет, радостно явление в литературния ни живот. В това издание и читатели, и изследвачи, и писатели ще намерят събрани не само творбите на Вазов в стихове и проза, публицистични статии, писма, бележки и други, но също така богат и разнообразен материал във връзка с творчеството и живота на поета. Бележките,

в които се изнасят различните редакции, поправки, варианти и др. са особено интересни и поучителни за днешните наши писатели. Какво високо съзнание за гражданска отговорност, какво чувство за естетическа значимост е имал народният поет! Макар и надарен с такъв голям талант поетът подлага на сериозно обмисляне, на дълга преработка всичко онова, което е искал да завещае на поколенията, като свое художествено виждане, като откровение на сърцето и размисъл на ума.

Въпреки че към новото издание на Вазовите съчинения могат да бъдат направени едни или други критически бележки, като почин и цялостно изпълнение то заслужава нашата положителна оценка. То е важна стъпка в развитието на вазововедението, принос за опознаване и изучаване на националното ни литературно наследство. Време е да бъдат предприети пълни критични издания и на другите наши писатели — на практика да покажем нашето ново, социалистическо отношение към националните ни художествени богатства.



ИВАНКА БОЯДЖИЕВА

ПИЕСА ЗА ЛЮБОВТА И ЧЕСТТА¹

Още в първата си пиеса Камен Зидаров показва особеностите на своето драматично дарование — ярки образи, които носят атмосферата на времето, вълнуващи конфликти и национален колорит. Но в „Царска милост“ стремителната драматична линия се пречупва от известна разтегнатост и повествователност, от известно нарушаване на драматичното единство.

Новото и радостното, с което пиесата „За честта на пагона“, се различава от „Царска милост“ е по-ясно изразената конфликтност, непрекъснато усиливащото се драматично напрежение и същевременно по-голямата ѝ композиционна стройност. Цялата постройка на „За честта на пагона“ е по-съвършена, което показва, че драматургическото майсторство на Камен Зидаров е укрепнало.

В центъра на пиесата драматургът е поставил дълбок психологически конфликт. Със средствата на драмата, чрез силни драматични ситуации Зидаров се е опитал да разгърне сложната душевна драма на

един човек, у когото се борят силите на любовта със силите на дълга и честта. Голямо постижение за автора е фактът, че той изнася на преден план в пиесата психологическите противоречия, личната драма на човека. Сблъскването на любовта с дълга, противоречието между мечтата за лично щастие и обществените задължения са стара тема в драматургията. Камен Зидаров е разрешил този вечен проблем по нов, оригинален начин, по комунистически.

Мястото на действието в пиесата „За честта на пагона“ е град Търново през 1919 година.

За изходен пункт служи едно сблъскване на народа под ръководството на партията с войската и полицията. Подобни събития са ставали тогава на много места.

Под влиянието на Октомврийската революция България е залята от силна революционна вълна. Партията е обявила страната в революционна криза. Цялото това революционно напрежение, породено от социалните и политически противоречия на епохата, е отразено страстно и правдиво в пиесата. Личи дълбокото познаване на

¹ К. Зидаров, „За честта на пагона“ — драма, печатана в сп. „Театър“, кн. 6/1956 г.

жизнения материал. Той е лично изживян, наблюдаван и премислян от автора, пресят от годините. Още от първа картина веднага ни завладява своеобразна, характерна за драмите на Камен Зидаров атмосфера: нещо много българско и родно лъха от къщата на дядо Пано Витанов, активен партиен деец в Търново. Репликите на Неда разкриват тежкото положение на селото, страшните последици от войната, глада и мизерията. В първа картина на пръв поглед се съдържа много повествователен материал. В нея нищо „не се случва“, а много неща просто се съобщават. Но всъщност тя се явява необходима подготовка, за да се достигне до завръзката на действието и съдържа скрит драматичен заряд.

Цялата картина е изпълнена с напрежение. В нея се очертава едната група от героите в класовия конфликт — това са дейците на партията, които се готвят за решително сблъскване с властта.

Най-ярко изпъква дядо Пано. Той само се мярва в първа картина, но това е достатъчно, за да внесе бодрост и революционно настроение, да се очертае като цялостен, завършен образ на революционер-комунист. Всяка дума, излязла от устата му, звучи на място, тежи и помага да се изясни посоката на развитието на действието. От неговите реплики блика свеж български хумор, те са наситени и с богат подтекст: „Сейте, сейте, който сее, той ще жъне. И ние тук сеем“; или: „Стискайте зъби, още малко, скоро ще гътнем глигана!“, „За сърце-прелез няма“ и пр.

Тук се проявява един интересен драматургически похват на Камен Зидаров, който може да се намери и у големите майстори на драмата — леко, но все пак доста ясно загатване за това, което ще стане по-нататък. Това, на пръв поглед случайно загатване, има двойна цел: от една страна действа силно заинтригуващо, а от друга — подготвя почвата за развитие на по-нататъшните събития.

В първа картина дядо Пано е много весел, въодушевен, настроението му е приповдигнато. Във възторжените и остроумни реплики, които той разменя с другите, прозвучава сякаш някаква прокоба:

„Дядо Пано — Мен куршум не ме лови.“

Баба Дена — Пфу, какви думи приказваш! Господи боже! (кръсти се). На дявола куршум в ушите!

Дядо Пано — Пък... и какво? Хубавата смърт е половин живот!“

Ясно е, че тук не се касае само до остроумие и духовитост. Чувствува се, че героят е обречен, че ще се случи нещо недобро с него. Ето затова цялата първа картина е изпълнена с вътрешно напре-

жение. Тя е в дълбока драматична връзка с останалите пет картини. Действието се заплита, завръзката е подготвена, само възелът още не е здраво затегнат.

Моментът на изстрела в края на втора картина се явява завръзка на действието и начало на личния конфликт в пиесата. От тогава започва душевната борба у Владимир, която търпи развитие, минава през различни зигзази и достига своята развръзка на съдебния процес в последната картина. Голямо достойнство на драмата е, че създалото се силно драматично напрежение след изстрела не спада, а непрекъснато расте.

Спецификата на пиесата на Камен Зидаров се определя от наличието на сложен и вълнуващ психологически конфликт, който се намира в неразривна връзка с класовия конфликт.

В това пълно единство между личен и обществен конфликт се проявява драматургическото майсторство на Камен Зидаров. Движението на действието върви по линията на личния конфликт. Разрешава се личната драма на Владимир и Станислава — разрешава се и общественият конфликт — партията печели моралната победа и правдата тържествува. Двата конфликта в пиесата — личният и обществено-моралният — се разиграват върху активния фон на основния конфликт на епохата — политическата и икономическа борба на Комунистическата партия с буржоазията.

В напрегнатата битка между двете класи попадат като в двойна преса Владимир и Станислава. Те са деца от два свята, но любовта им е силна и ги е овладяла напълно. Бащите им са непримирими политически врагове, но според законите на любовта, те са се сродили дотолкова, че нищо не е в състояние да ги раздели. За да бъде по-близо до света на Станислава, Владимир сам е пожелал да стане офицер, като е мислил, че с това няма да измени на правдата на баща си.

В навечерието на сватбата, в резултат на сблъскването на двете класи, между двамата влюбени зейва дълбока пропаст. Бащата на Станислава става убиец на бащата на Владимир, който е единствен свидетел на изстрела.

За най-важния свидетел по убийството на дядо Пано воюват и двете враждуващи страни — партията, която желае да се разкрие истината, и защитниците на полковника, които се мъчат да спасят виновника от наказание и да потушат народното негодувание.

Ето по такъв начин личната драма на двамата млади хора се поставя в дълбоко и органическо единство с класовите противоречия.

Владимир съзнава своего трагично положение и от това дълбоко страда. Въпросът се поставя така: трябва или да запази любовта си, или да спаси гражданската си и синовна чест. Друг изход той не вижда. След една напрегната и мъчителна сцена между него и Станислава, той е напълно сломен и обезсилен. Като смята, че ще спаси любимата си и бъдещото си дете от позор, Владимир скланя да стане лъжесвидетел в полза на полковника. От съчувственик на делото на партията, той се нарежда при нейните врагове и при убийците на баща си. Този силно драматичен момент в края на четвърта картина е кулминационната точка в пиесата.

В пета картина авторът се опитва да предаде душевните терзания на героя преди процеса. Той се разяжда от мъчителни колебания, но същевременно е изпълнен със съзнанието, че ще се бори за спасяване на любовта си и на утрешното си дете. Затова нито майката, нито д-р Бранков са в състояние да го отклонят от фаталната стъпка, която е решил да направи. Без да прекъсва своето бързо развитие, действието върви към съдебния процес — второто решително сблъскване между двете непримирими сили. Съдът се превръща в истински класов двубой, в който партията удържа пълна морална победа, а личният конфликт получава своето най-правилно разрешение.

Свидетелите са подредени така, че показанията следват ту за едната, ту за другата страна. От това напрежението се усилва и достига своя връх при разпита на Владимир Панов. На съда вече е ясно, че от първия изстрел, дошел откъм къщата на полковник Бисеров, е паднал убит дядо Пано. Показанията на Владимир ще определят кой е убиецът.

Цялата борба в съда за доказване на истината и за защита на правата и честта на човека се ръководи от партията. За нея това не е частно или семейно дело, а една от формите на класова борба, защото разкривайки истината пред съда, партията печели все повече и повече привърженици. Голямата правда на партията помага на хората да намерят своята лична правда.

Д-р Бранков се явява в пиесата олицетворение на мъдростта и мощта на партията. Той е носител на основната идея и на новия, комунистически морал. Затова не Владимир, а той фактически спасява и „честта на пагона“, и честта на човека.

В една реч на един процес, която има чисто публицистичен и политически характер, Камен Зидаров е успял да разкрие д-р Бранков като истински положителен герой, който завладява сърцата. Кому-

нистът д-р Бранков е най-човечният герой в пиесата. В началото образът му е малко блед, авторът сякаш е пазил неговата сила за финала, където той се разкрива в пълна светлина. Има нещо прекрасно и високо хуманно в цялото му държание на процеса, във всичките му реплики и особено в защитната му реч.

Ето по такъв начин с разрешаването на психологическия конфликт се разрешава и обществено-моралният конфликт и се осъществява основната идея за ролята на партията, която спасява и любовта, и честта на хората и им сочи правилния път дори и тогава, когато те смятат, че това е само тяхна лична работа.

Социалният конфликт и основната идея намират в пиесата на Камен Зидаров вярно решение. Представителят на партията е напълно понятен и убедителен образ. Но при разкриването на психологическия конфликт за съжаление не се чувства такава яснота.

Поручик Владимир Панов е най-драматичният образ в пиесата, носител на трагичната вина. Той може да се сметне и за главен герой, защото чрез него се осъществява основният замисъл на автора.

След като се случва това необикновено събитие в живота на Владимир, естествено е той да загуби душевното си равновесие и да се залюшка между двата полюса. И когато на процеса д-р Бранков го разтърсва из основи, напълно приемливо е той да признае: „Много неща ние мислим, но не дообмисляме. Много работи в живота аз гледах и мога да кажа, че добре ги виждах, но не всичко виждах така, както д-р Бранков го вижда“. Всичко това в поведението на Владимир е оправдано и логично. И все пак личната драма на Владимир Панов не е достатъчно обоснована. Въпреки силните сцени, получава се впечатление, че Владимир е някакъв инструмент в ръцете на автора за създаване на драматични моменти. Така например, като се има предвид, че Владимир напълно симпатизира на идеите на баща си, неговото държание по време на митинга в къщата на полковника е доста странно: до момента на изстрела той проявява почти пълно безразличие към зълчните думи на полковника и към това, което става навън. След като Владимир е напълно сигурен, че полковникът е стрелял, от негова страна се очаква силна реакция, но това не става. Дори и в края на картината Владимир като че ли е потресен само от факта, че баща му е убит, но не и от това, че убиецът може би е неговият тъст.

Също така не е мотивирано и отношението му към полковника във II действие, когато последният гузен идва да му съобщи,

че му отпускат аванс. Нима така може да се разговаря с един убиец!?

Наистина авторът подхвърля с една реплика, че героят му се хванал като удавник за сламка за мисълта, че, може би, полковникът не е убиец на баща му. Това говори, че честната натура на Владимир се разкъсва от страшни съмнения, но то е само засегнато, а не е развито и доказано.

Неяснотата, която съществува в образа на Владимир, отслабва на места силата на основния конфликт, накърнява драматизма на пиесата. Тук трябва да отбележим, че в това отношение „За честта на пагона“ отстъпва на „Царска милост“, в която поведението на главните герои е изцяло издържано и логично.

В драмата героите разкриват характеристиките си само чрез действие. Ако техните отличителни черти не са достатъчно ясни, а постъпките им напълно логични, те не убеждават. Това важи до известна степен и за Владимир Панов.

За да бъде той по-ясен и определен драматичен образ, първоначалните му нравствени и политически позиции трябва да са по-различни, отколкото са показани в пиесата. Между неговите възгледи и идеите на баща му би трябвало да съществува известно противоречие, което, разбира се, не значи, че той трябва да стои при народните врагове. Може би е било нужно само да се докаже неговата аполитичност, но във всеки случай личната драма на Владимир се нуждае от по-голяма мотивираност.

Любовта на поручик Владимир Панов със Станислава също би трябвало да се доизясни и развие. Любовните сцени са динамични, но при тях с повече убедителност изпъква Станислава, а Владимир със своето поведение донякъде увисва във въздуха. В образа на Станислава има много красота и женственост. Нейната вътрешна драма също не е малка и тя е разкрита от автора правдиво. Макар и неопределено, тя мечтае за светлото утре: „О, този утрешен ден! О, това утре, към което се стремят всички нещастни! Къде си ти, страшен владетелю, на нашите надежди? Ще бъда ли жива някога аз или пък моите деца, за да те посрещна и ти се нарадвам?“

Но тези нейни светли пориви са временни проблясъци. Тя все още не е надраснала средата си, която я тегли непрекъснато и я кара да проявява своята ограниченост и егоизъм. Станислава прави всичко възможно, за да накара Владимир да свидетелствува в полза на баща ѝ. Но когато разбира, че той се е съгласил на това, към което тя сама го е тласнала, Станислава е потресена и у нея започва да се надига

нова вълна от чувства, от които тя още повече страда. Станислава се бори за любовта си, но същевременно чувствава, че е без път, че не стъпва на сигурна почва. Тя разбира, че и Владимир, на когото се уповава, не я води по най-верния път. Противоречивостта и двустранността, богатството в характера на героинята правят образа ѝ особено жив и оригинален и допринасят за усилване на драматизма в пиесата.

Второстепенните лица в драмата на Зидаров също малко или повече спомагат за движението на сюжета и за разрешаването на конфликта. От едната страна са царският генерал Брусев, капитан Попов, прокурорът Ладозов, а от другата — баба Дена, поручик Зарбев, Добревски, Асен и други ученици. Чрез тях се извява по-силно тревожната атмосфера през 1919 година и се допълва националният колорит на пиесата.

В битката за спасяване честта на Владимир активно участва заедно с д-р Бранков и майката, баба Дена. Тя е готова да приеме смъртта още веднаж, но не и позора. Нейният образ е един от най-сполучливите в драмата.

От второстепенните герои интересна фигура представлява Драгомир Добревски, учител по история и далечен роднина на Бисеров. Този образ е епизодичен, той почти не се свързва с развитието на действието, с нищо не го подпомага или забавя. Добревски обаче се явява едно оригинално и необходимо допълнение към образите на комунистите в пиесата, начело с дядо Пано и д-р Бранков. Неговите реплики са наситени с богат подтекст, пропити са с тънък хумор, който често приема ироничен оттенък.

Сцените с Добревски разведряват атмосферата в пиесата, внасят силно оживление в действието. Този герой е като светло слънчево петно, без което картината не би изглеждала така пъстра и ярка.

Пиесата „За честта на пагона“ се отличава със своя образен и силно драматичен диалог. Езикът на Камен Зидаров е точен и ясен, изпъстрен с народни поговорки и цветист български хумор. Всеки герой говори на свой собствен език. Особено впечатление прави строго индивидуализираният език на дядо Пано, баба Дена, на Добревски и д-р Бранков.

Новата драма на К. Зидаров е радостно и значително постижение на българската драматургия.

Сюжетът на драмата е почерпан от нашето минало, но проблемите, които са залегнали в нея, както и живите драматични образи, ѝ придават съвременно звучение.